

Considerații asupra naturii juridice a acțiunii civile

Conf. univ. dr. Daniel Ghiță

L'analyse de la nature juridique de l'action civile a déterminé de nombreuses disputes doctrinales. Il n'existe pas de point unitaire, mais on accepte que l'action civile a une nature juridique complexe, qui doit être regardée en liaison étroite avec le droit à l'action. Le principe de la protection des droits subjectifs civils, consacré par des normes constitutionnelles et européennes, implique l'existence d'un moyen spécifique de reconnaissance et de réalisation de ces droits. On admet que le principal moyen de protection du droit subjectif civil est représenté par l'action civile, qui ouvre au titulaire du droit la possibilité de l'obtention du concours de l'État dans sa réalisation, par l'intermédiaire du procès civil.

1. Noțiune. Consacrat pe plan intern, prin legea fundamentală, dar și la nivel european, principiul ocrotirii drepturilor subiective civile implică existența unui mijloc specific de recunoaștere sau de realizare a acestor drepturi. În general, este acceptat că, fără a fi singurul, principalul mijloc de protecție a dreptului subiectiv civil îl reprezintă acțiunea civilă, care deschide titularului unui asemenea drept posibilitatea obținerii concursului statului în realizarea dreptului, prin intermediul procesului civil, privit în sens larg¹. Altfel spus, atunci când dreptul subiectiv sau un interes legitim au fost încălcate, dat fiind faptul că dreptul substanțial nu poate asigura protecție, este necesară recurgerea la un mijloc instituționalizat pentru realizarea respectivului drept sau interes. Singurul mijloc practic care intermediază acest concurs este acțiunea civilă, prin care se declanșează procesul civil².

Pornind de la etimologia termenului³, în limbajul comun prin acțiune se desemnează faptul de a face ceva sau de a desfășura o activitate⁴. În terminologia juridică termenului de acțiune i se atribuie mai multe accepțiuni, pornind de la identificarea, în practică, cu cererea de chemare în judecată și terminând cu asimilarea cu dreptul subiectiv pe care îl ocrotește. Evident, sfera acțiunii civile nu poate fi redusă la actul de sesizare a instanței judecătorești, acesta din urmă reprezentând doar un prim aspect al exercitării acțiunii, după cum nu poate fi confundată *de plano* cu dreptul subiectiv civil, așa cum vom vrea în cele ce urmează.

În literatură juridică acțiunea civilă a fost definită ca fiind mijlocul legal prin care o persoană cere instanței recunoașterea sau realizarea unui drept prin încetarea piedicilor puse în exercitarea sa de o altă persoană sau printr-o

¹Gh. Beleiu, *Drept civil roman, Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 85

²I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. I, ediția a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 17.

³În latină *actio* însemna tocmai realizarea sau îndeplinirea unui act.

⁴Mic Dicționar Enciclopedic, Editura Enciclopedică, 2005, p. 8.

despăgubire corespunzătoare⁵. Încă din dreptul roman, acțiunea era văzută ca fiind dreptul de a urmări în justiție ceea ce ți se datorează (*ius per se quendi in iudicio quod sibi debetur*).

Majoritatea definițiilor din doctrină sunt în același sens tinzând să determine în general scopul și obiectul acțiunii civile⁶. De asemenea, definițiile formulate în doctrina străină tind să sublinieze natura juridică a acțiunii civile, aceea de mijloc procedural menit să apere drepturile subiective civile. În legislația franceză există și o definiție legală a acțiunii civile. Astfel, potrivit art. 30 din Noul Cod de procedură civilă "acțiunea civilă este dreptul, pentru autorul unei pretenții, de a fi ascultat asupra fondului acesteia, pentru ca judecătorul să se pronunțe asupra temeiniciei sau netemeiniciei ei; pentru adversar, acțiunea este dreptul de a discuta temeinicia acestei pretenții". Însă, chiar doctrina franceză critică utilizarea termenului drept în definiția legală a acțiunii civile, considerându-se că nu poate exista un drept subiectiv când de fapt acțiunea reprezintă o facultate sau o posibilitate.

Într-o altă definiție s-a considerat că acțiunea civilă are în conținutul său totalitatea mijloacelor formale organizate de lege pentru apărarea drepturilor subiective recunoscute de ordinea de drept⁷ sau că procesul civil reprezintă organizarea practică a acțiunii, materializarea și dezvoltarea ei, forma sa de viață și realizare a scopurilor pe care le urmărește⁸. Într-o definiție mai completă, acțiunea este văzută ca fiind "ansamblul mijloacelor procesuale prin care poate fi solicitat și asigurat concursul unui organ jurisdicțional în vederea recunoașterii sau realizării unui drept ori interes - nesocotit, contestat sau încălcat - fie prin afirmarea dreptului subiectiv preexistent sau constituirea unei situații juridice noi, fie prin plata unei despăgubiri sau și prin plata unei asemenea despăgubiri"⁹. Văzută ca un concept-sinteză, în opinia aceluiași autor, acțiunea civilă reprezintă "ansamblul mijloacelor procesuale instituite pentru protecția dreptului subiectiv, iar uneori chiar a unor interese". Aceste mijloace procesuale care compun acțiunea civilă și îi determină natura juridică - instituție procesuală - se concretizează în timpul procesului prin exercitarea unor "drepturi subiective procesuale", cum ar fi dreptul de a introduce cererea de chemare în judecată, dreptul de a exercita căile de atac etc., iar "sinteza" acestor drepturi reprezintă dreptul la acțiune, ca drept subiectiv procesual¹⁰.

O serie de precizări completează în mod necesar definiția acțiunii civile: acțiunea civilă reprezintă totodată o facultate legală, subsumată principiului disponibilității, dar și o obligație, ulterioară sesizării, a organului jurisdicțional, de a soluționa situația juridică dedusă judecății; acțiunea civilă nu se identifică cu dreptul subiectiv fiind imanentă acestuia; acțiunea civilă cuprinde un ansamblu de

⁵I. Stoenescu, S. Zilberstein, *Drept procesual civil, Partea generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 229.

⁶V.M. Ciobanu, *Tratat teoretic și practic de procedură civilă, vol. I, Teoria generală*, Editura Național, București, 1997, p. 250.

⁷E. Herovanu, *Principiile procedurii judiciare*, București, 1932, p. 138.

⁸V. Negru, D. Radu, *Drept procesual civil*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 106.

⁹I. Deleanu, op. cit., p. 154-155.

¹⁰Idem, p. 168-169.

elemente și de mijloace procesuale, fără a se reduce doar la unul dintre acestea, cum ar fi cererea de chemare în judecată; în principal acțiunea presupune dreptul de a obține o condamnare civilă și executarea silită; elementele acțiunii trebuie considerate nu numai prin prisma reclamantului ci și a pârâtului.

Într-o definiție mai succintă acțiunea civilă a fost văzută ca fiind ansamblul de mijloace procesuale prin care se poate realiza protecția judiciară a drepturilor și intereselor civile ocrotite de lege, iar, o serie de sublinieri din literatura de specialitate, o detaliază: acțiunea civilă este în strânsă legătură cu protecția judiciară a drepturilor subiective civile, precum și a unor interese pentru a căror realizare calea justiției este obligatorie; acțiunea civilă cuprinde toate mijloacele procesuale pe care legea le pune la dispoziție pentru protejarea drepturilor și intereselor civile, fiecare din aceste mijloace procesuale reprezentând forme de manifestare a acțiunii civile; acțiunea este uniformă, cuprinde aceleași mijloace procesuale, indiferent de dreptul ce se valorifică, dar când se exercită, acțiunea este influențată de dreptul subiectiv (sau de interesul proteguit de lege), dobândind din natura și caracteristicile acestuia; în momentul în care se apelează la acțiune, aceasta se individualizează, devine proces¹¹.

Corelația drept subiectiv civil, drept la acțiune, acțiune civilă. Corecta configurare a naturii juridice a acțiunii civile a determinat numeroase dispute doctrinare. Nici în prezent nu există un punct de unitar, acceptându-se, însă, că acțiunea civilă are o natură juridică complexă și că aceasta trebuie privită în strânsă legătură cu dreptul la acțiune. Tocmai această problemă a raportului dintre dreptul subiectiv civil și dreptul la acțiune a determinat pe plan doctrinar, diferite concepții privind noțiunea și natura juridică a acțiunii civile¹², o prezentare generală a acestora fiind necesară pentru corecta înțelegere a instituției.

În dreptul roman se considera că acțiunea este preexistentă dreptului subiectiv civil și astfel, numai titularul dreptului poate obține protecție legală. Altfel spus, dreptul procedural este anterior celui substanțial, acțiunea având tocmai rolul de a crea drepturi subiective¹³. Această concepție a influențat ulterior teoriile cu privire la natura juridică a acțiunii civile, determinând teoria clasică sau civilistă cu privire la aceasta.

Într-o primă concepție acțiunea civilă este asimilată cu însuși dreptul subiectiv civil, fără a reprezenta o categorie distinctă ci doar un aspect al acestuia, mai exact aspectul său dinamic. O asemenea identificare determină o serie de consecințe: nu poate exista acțiune fără drept, dar nici drept subiectiv fără acțiune; fiecare drept presupune o singură acțiune; dreptul subiectiv se stinge odată cu acțiunea, având același obiect și aceeași natură juridică.

În mod evident, chiar dacă o construcție teoretică ce asimilează dreptul subiectiv cu acțiunea ar putea fi acceptată, consecințele practice sunt contrare teoriei clasice a dreptului subiectiv civil. Astfel, poate exista drept fără acțiune, cel puțin în sens material, dreptul subiectiv poate supraviețui acțiunii civile, atunci

¹¹G.Boroi, Codul de procedură civilă comentat și adnotat, vol. I, Editura All Beck, București, 2001, p. 124-125.

¹² Pentru dezvoltări, a se vedea G. Boroi, op. cit., p. 122 și urm.

¹³ V. Hanga, Drept privat roman, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 138.

când, din diverse motive procesul nu se finalizează cu admiterea acțiunii, un drept poate da naștere la mai multe acțiuni, iar, cum vom vedea, natura juridică a acțiunii este diferită de cea a dreptului subiectiv civil.

Într-o concepție subiectivă, acțiunea nu se confundă cu dreptul reprezentând însă, sancțiunea acestuia. Consecința ar fi recunoașterea oricărui subiect a unui drept la protecție judiciară, public, contra statului sau contra statului și pârâtului, în care cel dintâi ar apărea ca subiect pasiv. Date fiind contradicțiile de natură teoretică și practică pe care le-ar genera, această teorie nu a fost primită de doctrină¹⁴. Într-o altă concepție acțiunea civilă este considerată chiar un drept subiectiv de sine stătător, al cărui scop ar fi ocrotirea altui drept subiectiv civil. Întrucât ar trebui să implice întotdeauna un subiect pasiv și această calificare a acțiunii civile este criticabilă. Conform teoriei clasice așa cum dreptul procesual civil nu era distinct de dreptul civil, acțiunea nu era conturată distinct de dreptul subiectiv pe care-l ocrotea. Ulterior, contrar teoriei civiliste, a fost formulată teoria autonomiei acțiunii față de dreptul subiectiv civil, distingându-se între dreptul de fond și dreptul de procedură¹⁵.

Autonomia dreptului la acțiune a fost argumentată fie prin existența unui drept de petiționare, neprivatist, public, adică un drept îndreptat împotriva statului prin mijlocirea organelor jurisdicționale, fie prin considerarea acțiunii civile ca un drept abstract de a acționa. Conform acestei ultime concepții acțiunea era independentă de temeinicia dreptului, avându-și fundamentul în dreptul constituțional la petiționare care exercitat în fața organelor jurisdicționale devenea drept la acțiune.

S-a mai considerat că noțiunea de acțiune civilă prezintă două accepțiuni, una generală, obiectivă și alta specială, subiectivă¹⁶. Accepțiunea obiectivă este determinată de caracterul obiectiv al normelor juridice care consfințesc drepturile subiective civile, acțiunea fiind un mijloc general și abstract. În privința exercitării acțiunii civile, aceasta rămâne la latitudinea titularilor drepturilor subiective civile, astfel încât acțiunea implică și o accepțiune subiectivă, constând în facultatea acestora de a urmări prin mijloacele legale realizarea a ceea li se datorează. Alți autori includ în definiția acțiunii civile termenul de putere legală, ca expresie a unei libertăți sau a unei facultăți. Acțiunea este, în această viziune, puterea impersonală, permanentă și generală de a sesiza instanțele, distinctă de accesul la justiție. Acesta din urmă reprezintă o libertate publică în virtutea căreia orice persoană se poate adresa instanței. Într-o altă definiție, acțiunea civilă este puterea sau facultatea ca pretenția să fie supusă judecării pentru a se obține o hotărâre pe fondul acesteia. Această facultate are un caracter impersonal, obiectiv, permanent și nu poate face obiectul unei renunțări generale și absolute din partea nimănui. Prin aceste considerații se tinde la delimitarea acțiunii de dreptul subiectiv și de cererea de chemare în judecată.

¹⁴ G. Boroi, op. cit., p. 123

¹⁵ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, Ediția 3, Editura All Beck, București, 2005, p. 160.

¹⁶ G. Boroi, op. cit., p. 123.

În prezent, concepția potrivit căreia acțiunea reprezintă un drept autonom este majoritară, fiind susținută atât în doctrina română cât și străină. Trebuie făcută distincția dintre un "drept la acțiune" ca drept subiectiv autonom și dreptul substanțial, primul fiind exercitat tocmai pentru protejarea celui de-al doilea¹⁷. Cu toate acestea, permanent este subliniată legătura dintre acțiune și dreptul substanțial. Doctrina noastră susține o concepție obiectivă, acțiunea fiind prezentată ca mijloc legal ori ca un ansamblu de mijloace procesuale, prin care se asigură protecția dreptului subiectiv civil sau a unor situații juridice ocrotite de lege. În dreptul nostru este, în general, promovată distincția dintre dreptul la acțiune în sens material și dreptul la acțiune în sens procesual, nu fără însă a se sublinia autonomia acțiunii civile față de dreptul subiectiv. Astfel, s-a considerat că oricare ar fi obiectul dreptului acțiunea are întotdeauna ca obiect protecția acestui drept¹⁸, fără însă a se accentua independența acțiunii față de drept. În consecință, dreptul la acțiune este prezentat ca unul din elementele dreptului subiectiv civil, cele două fiind totuși noțiuni independente ce aparțin unor ramuri de drept distincte¹⁹.

Criticându-se distincția dintre dreptul la acțiune în sens procesual și material, s-a susținut că acțiunea reprezintă posibilitatea sau dreptul persoanei interesate de a sesiza, pretinde și obține din partea organului jurisdicțional competent apărarea unui drept subiectiv încălcat sau nerecunoscut ori a unui interes recunoscut de lege și că acțiunea civilă reprezintă un drept subiectiv de sine stătător a cărui existență și exercițiu nu este legată de existența dreptului subiectiv material sau a interesului ocrotit²⁰. Mai mult, această distincție a fost considerată echivocă, ambiguă, creată, inutil însă, doar pentru a explica mecanismul prescripției extinctive. În realitate, prin prescripție se sting numai dreptul sau posibilitatea de a obține condamnarea pârâtului și dreptul de a obține executarea silită, iar celelalte drepturi procesuale care compun dreptul la acțiune nu sunt afectate prin prescripție²¹.

Într-o altă opinie, dreptul la acțiune este privit ca un drept complex de natură procesuală al cărui conținut este format dintr-o pluralitate de prerogative, iar distincția dintre dreptul la acțiune în sens procesual și material este făcută doar pentru a justifica mecanismul prescripției dreptului la acțiune²².

Majoritatea doctrinei consideră că în conținutul acțiunii civile sunt incluse sesizarea instanței, administrarea probelor, apărările de fond sau pe cale de excepție și căile de atac. Dintre acestea două atribute sunt esențiale pentru determinarea naturii juridice a acțiunii civile: dreptul de a sesiza instanța și dreptul la admitere a acțiunii.

Sesizarea instanței reprezintă prerogativa procesuală recunoscută de lege tuturor persoanelor cu capacitate de folosință. Dreptul de a sesiza instanța ne apare

¹⁷I. Deleanu, op. cit., p. 169.

¹⁸I. Stoenescu, S. Zilberstein, op. cit., p. 235.

¹⁹V. M. Ciobanu, op. cit., p. 252.

²⁰D. Radu, *Acțiunea în procesul civil*, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 88.

²¹I. Deleanu, op. cit., p. 170; G. Boroi, op. cit., p. 127

²²I. Leș, op. cit., p. 163.

ca o manifestare a dreptului la petiționare în sensul art. 21 din Constituție. Mai exact, dreptul de a accede la justiție, este doar un aspect al dreptului general de petiționare și atunci când este exercitat în fața unui organ jurisdicțional se transformă în drept la acțiune, ca drept procesual autonom cu forme și reguli particulare²³.

Dreptul la sesizarea instanței este un drept de natură publică prin intermediul căruia o persoană tinde să obțină concursul funcției publice pentru protecția intereselor sale, astfel că promovarea acțiunii civile nu este în sine condiționată de existența dreptului material, după cum nici celelalte atribute ale acțiunii civile nu sunt condiționate de existența unui asemenea drept. Temeinicia unei cereri, adică posibilitatea de a câștiga procesul, rezultă tocmai în urma desfășurării acestuia. Prin urmare, acțiunea civilă se exercită independent de existența unui drept subiectiv, chiar atunci când pretenția dedusă judecării este neîntemeiată.

Dreptul la admitere a acțiunii reprezintă o prerogativă de sine stătătoare față de dreptul subiectiv civil, care se poate exercita și în cazul în care acțiunea are un alt obiect decât un drept substanțial. Exercițarea acestui drept nu conduce în toate cazurile la admiterea acțiunii sau., uneori, chiar reclamantul nu îl exercită din proprie inițiativă, de exemplu, în cazul renunțării la judecată sau la drept ori a desistării care conduce la primare.

În aceste condiții se consideră că acțiunea ca mijloc procedural dar și ca drept fundamental există și atunci când reclamantul nu și-a exercitat dreptul la admiringerea acțiunii sau aceasta a fost respinsă ca neîntemeiată. Dreptul subiectiv condiționează doar soluția de admite a acțiunii și nu acțiunea în sine.

În literatura juridică s-a pus și întrebarea dacă existența dreptului este o condiție pentru exercitarea acțiunii. Deși, în general, dreptul este enumerat printre condițiile de exercitare a acțiunii civile sau pentru a fi parte în proces, răspunsul a fost și negativ. Tocmai existența sau inexistența dreptului face obiectul verificării în procesul rezolvării acțiunii, neputând fi considerată o condiție apriorică pentru exercitarea ei²⁴. Toate aceste controverse din literatura juridică ar putea fi înlăturate printr-o soluție similară dreptului francez, adică prin formularea riguroasă în Codul de procedură civilă a unei definiții a acțiunii.

Natura juridică a dreptului la acțiune a suscitat, de asemenea, o serie de discuții. De regulă, dreptul la acțiune este văzut ca elementul de legătură între dreptul subiectiv și acțiune. Într-o opinie, se consideră că dreptul la acțiune este un drept subiectiv general și abstract, nediferențiat și nelegat de fiecare drept subiectiv, care intră în conținutul capacității de folosință a fiecărei persoane și care preexistă dreptului subiectiv²⁵. Alți autori identifică acțiunea civilă cu dreptul la acțiune sau îl consideră, pe acesta din urmă, o parte componentă a dreptului subiectiv și o garanție a realizării acestuia. Astfel, dreptul la acțiune conține, la rândul său, mai multe drepturi, și anume, dreptul de a sesiza instanța, dreptul de a

²³ Ibidem, p. 164- 165

²⁴I. Deleanu, op. cit., p. 167

²⁵E. Poenaru, Rolul procurorului în procesul civil, Editura Științifică, București, 1964, p. 25

administra probe, dreptul de a exercita căile de atac, dreptul de a obține executarea silită a hotărârilor etc²⁶.

Într-o opinie contrară, dreptul la acțiune a fost definit ca posibilitatea de a pune în mișcare mijloacele procesuale ce alcătuiesc acțiunea civilă, în scopul realizării protecției judiciare a unui drept sau interes civil pretins (afirmat). El duce la transformarea unei noțiuni abstracte, aceea de acțiune civilă, într-o noțiune concretă, aceea de proces civil²⁷. Astfel, pentru stabilirea naturii juridice a dreptului la acțiune, s-a pornit de la definiția acțiunii civile și de la caracteristica acesteia, aceea că împrumută din caracterele dreptului ocrotit.

²⁶V. M. Ciobanu, op. cit., p. 252.

²⁷G. Boroș, op. cit., p. 126.